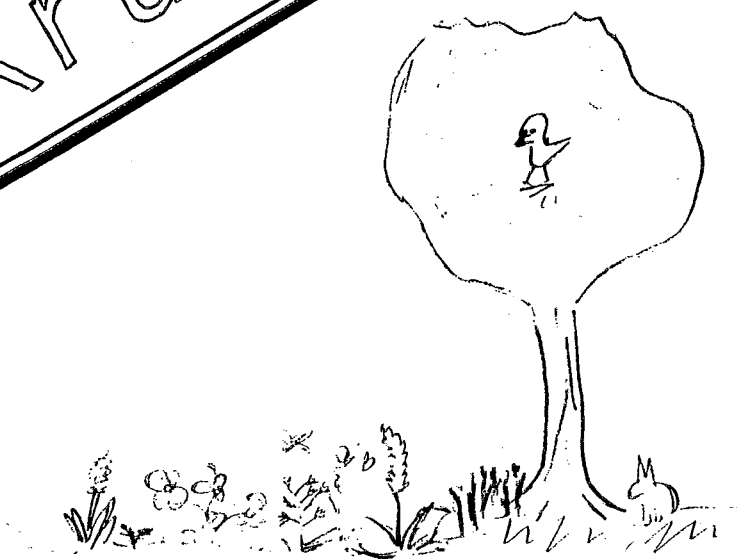

Kruipnieuws

Periodiek van de sjocgroep der NJN
Jaargang 62 (2001) nummer 1

Colofon

Kruipnieuws jaargang 62 nummer 1, oktober 2001

Kruipnieuws is het periodiek van de plantensociologische werkgroep (sjocgroep) van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN).

Het lidmaatschap bedraagt fl. 7,50

Het Bestuur

Voorzitter:

Laurens Sparrius

Ping & Bibliotheek:

Sjoerd Steenbergen

Redac:

Louise Marius

Natuurhistorisch Secretaris:

Janne Kool

Jos Käfer

Kampsec:

Milan van Hulst

Hoofdweg 3, 9615 AA Kolham

Leo Kool

Voorwoordje

Alsjeblieft jongens, je langverwachte kruipnieuws. Van een kersverse Sjoccer... Tijdens een totaal verregend Sjoc-zoka (lees: Warche 1) is dan toch ook tot mij doorgedrongen hoe leuk plantjes wel niet zijn, ik wilde zelfs meteen mee in het bestuur. Jos vertrok naar Canada voor een stage (we hopen nog eens van hem te horen), en ik zag mijn kans schoon. Zie hier het resultaat. Geniet ervan...

Lou

Inhoudsopgave

- 2 Voorwoordje
- 3 Sleutelen voor gevorderden?
- 5 PAKA in Sint-Martens-Voeren (België)- Clarisse Kanters
- 8 In memoriam Victor Westhoff
- 9 Belevissen tijdens het pika te Eesveen (NW-Overijssel)
  - Laurens Sparrius
  - Jos Käfer
  - Sjoerd Steenbergen

Sleutelen voor gevorderden?

of 'Waar het uitsleutelen van een gewone plant al niet tot kan leiden...'

Op het meika van de sjoc, DRiVier en D'oost vertrok een kleine excursie naar het station. Op de laatste dag van dit meika besloten we niet ver te fietsen en op de stuwwal bij Wilsum wat gewone planten uit te sleutelen (met Heukels', 22e druk, 1996) (ideetje van Hester). Na geconstateerd te hebben dat kleine veldkers (*Cardamine hirsuta*) en dat soort dingen inderdaad uit te sleutelen zijn, begonnen we aan een plant die ik altijd aangezien had voor de paarse dovenetel *Lamium purpureum*. Na met succes de sleutel voor lipbloemigen (*Lamiaceae*) doorlopen te hebben, waarbij we geheel volgens onze verwachting op het geslacht *Lamium* uitkwamen, gingen we dus vrolijk verder... tot de laatste vraag bij het geslacht *Lamium* roet in het eten gooide. We hadden hier de keuze tussen de paarse (*L. purpureum*) en ingesnedden dovenetel (*L. hybridum*). Het enige kenmerk dat meneer van der Meijden ons geeft om het verschil aan te duiden is "bladen regelmatig gekarteld" bij *L. purpureum* tegenover "bladen onregelmatig gekarteld tot gelobd, om de 2 of 3 tanden dieper ingesneden" bij *L. hybridum*. Verder staat er in de beschrijving van *L. hybridum* "overigens als de vorige soort". Die vorige soort is dus *L. purpureum*. En inderdaad, toen we naar ons plantje keken, bleek het onregelmatig gekartelde bladeren te hebben: we hadden hier dus te maken met de ingesneden dovenetel, en dit was dan tevens de eerste keer dat ik het ding bewust zag. Als een kind dat net doorheeft dat de wereld er anders uit ziet als je op twee benen gaat staan zat ik in het gras, enigszins verbijsterd. Hoe kon het dat ik nog nooit van deze soort gehoord had?

In de week na meika ging ik eens letten op alles wat ik voorheen voor paarse dovenetel versleten had, en ineens bleek het allemaal de ingesneden dovenetel te zijn! Ik kon, hoewel ik de hele week op excursie was in heel Nederland, geen enkele paarse dovenetel vinden: allemaal hadden ze onregelmatig gekartelde bladeren. Dan maar eens aan de

wetenschappers van de leerstoelgroep plantentaxonomie van Wageningen Universiteit gevraagd. Nadat ik ze zover had gekregen dat ze hun flora er eens bij pakten om dit onkruid te bekijken, kwamen ze allemaal tot de conclusie: we kunnen op deze manier geen paarse dovenetel meer vinden! Als je maar goed genoeg kijkt is elk blad onregelmatig gekarteld. Wetenschappelijke revolutie of ordinaire slordigheid van Van der Meijden? Is het het wel waard om een plant die maar in een kenmerk verschilt van een andere een aparte soort te noemen?

Lamium album

Een kijkje in wat andere flora's geeft hierover uitsluitel. Alle flora's onderscheiden de paarse en ingesneden dovenetel, van de Flora Helvetica (Lauber & Wagner 1998) tot de Excursion Flora of the British Isles (Clapham et al. 1995) en de Heimans, Heinsius en Thijsse uit 1924. Over het bestaan van de soort schijnt dus niemand zijn twijfels te hebben. Hoe zit het dan met de verschillen tussen de soorten? Wat op zich verbazingwekkend is, is dat de Beknopte Schoolflora van Heukels & Wachter uit 1957 een duidelijkere beschrijving geeft dan de huidige Heukels'. Volgens mij worden de beste sleutelkenmerken gegeven in de Pflanzensoziologische Exkursionsflora van Oberdorfer (1994). Ik zal het even vertalen:

L. purpureum heeft onregelmatig (!, vergelijk dit met Heukels') gekartelde bladeren en een bladsteel die niet verbreed is. Bij L. hybridum gaan de bovenste bladeren over in een verbrede bladsteel, deze bladeren zijn diep en onregelmatig ingesneden-gekarteld (gedeeltelijk bijna veerdelig).

Dit is een misschien nog steeds iets vaag, maar toch al een stuk duidelijker dan de beschrijving in Heukels'!. Dat had meneer van der Meijden toch ook wel in z'n flora kunnen zetten! De leerstoelgroep plantentaxonomie in Wageningen heeft hem in ieder geval doorgegeven dat hij de flora van Oberdorfer er maar eens op na moet slaan! En dat allemaal omdat we op excursie gewone planten gedetermineerd hebben!

Met beschrijving hierboven moet het in ieder geval mogelijk zijn om de soorten uit elkaar te houden. Als je nu op excursie eens een keer een ingesneden dovenetel (L. hybridum) tegenkomt, stop 'm dan in je flora. Ik wil er namelijk dolgraag een zien (beloning = een appeltaart!).

Referenties:

- Heukels, H. & Wachter, W.H. (1957) Beknopte Schoolflora voor Nederland, 9e druk (bew. door Van Ooststroom, S.J.). P Noordhoff N.V., Groningen
- Van der Meijden, R (1996) Heukels' Flora van Nederland, 22e druk. Wolters-Noordhoff, Groningen
- Lauber, K. & Wagner, G. (1998) Bestimmungsschluessel zur Flora Helvetica, 2. Auflage. Verlag Paul Haupt, Bern (etc.)
- Oberdorfer, E. (1994) Pflanzensoziologische Exkursionsflora, 7. Auflage. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart
- Heimans, E., Heinsius, H.W. & Thijsse, J.P. (1924) Geillustreerde Flora van Nederland, 6e druk. W. Versluys, Amsterdam
- Clapham, A.R., Tutin, T.G. & Warburg, E.F. (1995) Excursion Flora of the British Isles, 3rd edition (1981). Cambridge University Press, Cambridge

PAKA in Sint-Martens-Voeren (België)

Clarisse Kanters

Ja, ik heb het beloofd, ik schrijf een stukje over het PAKA! Het is al weer eventjes geleden, even bedenken wat ik er nog van weet...

Vrijdagavond fietste ik, geloofdst door een goede routebeschrijving, van Maastricht naar het kamp. Het was al donker en de heuvels werden steeds echter, maar gelukkig was het een fijne avond. In een poging om pijnlijke poten en bekken te weren, was de grensovergang in Withuis gebarricadeerd met dubbele hekken, een berg zand en graafmachines. Hoewel ik me als Nederlander wel erg gevaarlijk begon te voelen, besloot ik dat ik er toch maar langs moest omdat ik anders de weg kwijt zou raken en de talrijke fietssporen over het grasveldje verraadden dat ik niet de eerste NJN-er was die dit had bedacht. In Sint-Martens-Voeren aangekomen (Ah, dus dat slootje links is blijkbaar de Voer!) bleek het DNH+Sjoc-kamp samengevoegd met het IWG-kamp en alweer verhuisd. We moesten langs het erg steile weggetje Quinten omhoog naar een kampeerboerderij met "hangmath-oogslapers", die Carola veel last en ons veel lol bezorgden. Gelukkig waren er erg veel extra dekens om op ons te stapelen, want het was 's nachts nogal koud.

Zaterdagochtend bleek er lekkere pap te zijn en drie excursies:

Exc.1) Saskia en Carola gingen met hun excursie aan insecten, planten en boodschappen doen. Ze zijn ook nog naar La Plombière geweest en hebben daar o.a. een waterspreeuw en knoflookpadjes gevonden.

Exc.2) Bart en Antoine gingen naar La Calamine op insectenspeurtocht (en ze namen ook een flora mee). Zij zijn eerst naar het elzenbroekbos aan de beek geweest en hebben daar allerlei leuke kleine dingen gevonden, namelijk:

- Kokerjuffers (dat zijn insecten die in het water leven in een zelfgebouwd kokertje van kleine stukjes planten, waardoor ze niet zo vallen als prooi).
- Platwormen met een pijlvormige kop en platwormen met een van voor afgeplatte kop met een hele rij oogjes erop.
- Zweefvlieglarven, die onder de boomstems van stronken in plassen en in de beek zaten.
- Motmugje.
- Beeklopers, dit zijn op schaat senrijdertjes lijkende kevertjes, die bruin met rood en blauw gekleurd zijn. Ze hadden ook nog een rode wouw gezien. 's Avonds hebben Tim en Bart de zweefvlieglarven langzaam aan de kook gebracht en het smaakte heerlijk... Nee, dat was om ze te conserveren (eiwitten moeten denaturaliseren), want in alcohol zouden ze ineenkrimpen.

Exc.3) Jos en Janne gingen op plantenexcursie naar La Plombière en La Calamine. Met deze excursie gingen verder Anneleen, Hugo, Milan, Julia en ik mee (en daarom kan ik hier ook het meeste over vertellen).

La Calamine en La Plombière worden gekenmerkt door een bijzondere flora met veel zeldzame soorten. Dit komt doordat de kalkbodem de fosfaten bindt, waardoor voedselarm bodemwater beschikbaar komt voor de planten. Daarnaast kunnen in de oude mijnen door de zinkverontreiniging alleen die planten voorkomen die voldoende aanpassingen hebben.

Eerst zijn we naar La Plombière gefietst (langs een landschappelijk leuke weg met ook èrruggg leuke hellinkjes. In La Plombière vonden we de specifieke zinkflora. We vonden er de zinkboerenkers, het (met een Duitse flora uitgesleutelde) zink Engels gras en een veld vol zinkviooltjes (zoveel dat je bijna vergeet hoe zeldzaam deze gele bloemetjes zijn). Verderop vonden we bij de beek nog meer leuke planten, waaronder verspreidbladig goudveil. Toen zijn we naar La Calamine gefietst, waar de IWG-ers

heel aardig een volle waterfles voor ons achtergelaten hadden!

La Calamine was mooier dan welk bos dan ook dat ik ooit gezien had; we struikelden gelijk over de rode lijst-soorten en mooie bloeiers (veel gewone en gele bosanemoontjes, slanke sleutelbloem en donker- en bleeksporig bosviooltje), waar het bos vol mee stond.

Beneden bij de meanderende beek vonden we o.a. muskuskruid (met kubusvormige bloemetjes). Verderop stond de erg zeldzame, op hazelaarwortels parasiterende Bleke schubwortel overal met roze bloemen te kijk. We waren er precies in de goede periode, want na april zie je deze plant helemaal niet meer. Op het pad groeide zinklepelblad dat in de Nederlandse Flora niet eens voorkomt.

Nog weer wat verderop konden we door op de zoete geur af te gaan het peperboompje opsporen wat een enthousiast springende Jos opleverde.

Hoger op een rotsveldje vonden we Blauw gras en stootte Janne zich een gat in haar hoofd. We zagen op de helling ook bloeiende mannetjesorchis. We hebben ook nog een zegge gedetermineerd, maar dit bleek achteraf toch geen voorjaarszegge, maar een *Carex umbrosa*, letterlijk vertaald: 'schaduwzegge', die niet in de Nederlandse Flora staat.

Toen moesten we nog de bosgeelster (geelbosster, stergeelbos) vinden. De motivatie om goed te zoeken naar dit onopvallende groenige plantje werd extra verhoogd door het feit dat Jos een kusje had uitgelooft voor degene die hem het eerste vond. Uiteindelijk zag Hugo, die achteraan liep, hem het eerst.

Kortom een erg leuke excursie waarbij we een enorme hoeveelheid bijzondere plantjes hebben gescoo...eeps dat deden we toch niet bij de Sjoc?

Nog even een soortenlijstje voor de liefhebbers:

La Plombière:

- zinkboerenkers
- kleine maagdenpalm
- zinkviooltje
- *Armeria halaris* oftewel "zink-Engels gras", met o.a. bobbeltjes op de stengel en onbehaard blad
- schapengras (*Vestuca*)
- moerasspirea (van de rozenfamilie, dat zie je overigens altijd aan de typische steunblaadjes)
- pimpernel
- voorjaarshelmbloem (ook wel vingerhelmbloem genoemd)
- daslook
- tijm
- blaassilene (*Silene vulgaris*)
- kaal breukkruid (miniscuul klein)
- klein wintergruid (parasiterend op bepaalde schimmel)
- Bittere veldkers (*Cardaminae* ...), geen bladeren in wortelrozet
- Bosmuur (het geslacht *Stellaria* (muur) heeft 3 stijlen op het vruchtbeginsel en is daarmee van de hoornbloemen te onderscheiden)
- Kruisbladwalstro
- Verspreidbladig goudveil
- Steenbreekvaren

La Calamine:

- beekpunne
- gevlekte aronskelk
- slanke sleutelbloem
- bleeksporig bosviooltje
- donkersporig bosviooltje
- bosbingelkruid
- veelbloemige salamonzegel (*Polygonatum multiflorum*)
- gele bosanemoon
- dotterbloem
- moesdistel
- zwarte els
- trosvlir (met bloemen in een tros in plaats van in een scherm, hier krijg je diarree van)
- pluimzegge

- reuzenpaardenstaart
- robertskruid (stinkt)
- muskuskruid (ook wel kubusplantje; *Adóxa moschatellína*)
- rapunzel (bijzondere bloeiwijze)
- klaverzuring (met oxaalzuur in blad = lekker)
- bleke schubwortel, parasiteert op (haze-laar)boomwortel
- zinklepelblad
- schijnsalie
- peperboompje (*Daphne*), zoete geur; erg giftig
- eenbes
- grote keverorchis
- blauw gras
- mannetjesorchis (*Orchis máscula*)
- bosgeelster
- muurvaren
- wit engrkruid

In de keuken volgden 's avonds een boel mensen de workshop "Hoe red je paprijst die in de gootsteen rondjes zwemt na het afgieten?" De operatie slaagde nog aardig en vooral als je veel lekkere prut met pindasuiker-soep erbij kreeg was het best lekker. (We hebben ervan geleerd, want op kaderweekend werd hetzelfde nasirecept aanzienlijk lekkerder!)

Het is die avond nog flink gaan sneeuwen.

Paaszondag:

's Ochtends gingen we gekookte en gebakken eieren zoeken. Daarna vertrokken er weer drie excursies:

Eén planten- en fourexcursie die eetbare planten ging verzamelen voor het avondeten: een salade met o.a. lekkere bosviooltjes en klaverzuring en minder lekkere look-zonderlook en lekkere brandnetel-bruinebonensoep. Verder ging de plantenexcursie van Laurens naar de Norbeek en de insectenexcursie ook (ook al hing er een rood-wit MKZ-lintje). Het was hier erg drassig en het regende zo nu en dan, maar het was verder een erg leuke excursie. Er werd vanalles gevonden: oprolpissebedden, doodshoofdzweflarven, Alpensalamanders, Judasoren (eetbare paddestoelen op vlier), wijngaard- en andere

soorten slakken, een bruine kikker, een waterspreeuw (? , want dat was meer een flits) Aan planten zagen we o.a. slanke sleutelbloem, grootbloemmuur, veel mooie korstmossen, waarvan ik me nog enkele grappige namen herinner, zoals dooiermos, verderop veel reuzenpaardenstaarten, kruipend senegroen, watermunt, muskuskruid, waterkers, enz. Toen zijn we in een dorp warme choc gaan drinken en de laatste paaseitjes gaan verorberen. Laurens houdt i.t.t. het N.S.-personeel wel van een 'rondje om de kerk': oftewel wij hebben vanaf een mooie hangplek onder het genot van een rondje pindakaasboterhammen bestudeerd hoe onze specifieke detective een Zwarte grafkorst op het spoor komt.

's Avonds hebben Milan en ik nog geprobeerd zelfgevangen, versgekookte Wijngaardslakken te eten, maar dit was heel erg smerig en na achteraf navragen blijken de escargots uit restaurants dan ook eerst enkele dagen op een rantsoen van meel en sla te worden gezet, omdat dalslik een beetje ranzig is. Geïnspireerd door de BP van Wytske hebben we ons vervolgens de laatste avond vermaakt met het maken faxgeluiden en uitspraken als: "Hoor je dat?" "... " "Nee laat maar, het is alweer weg!"

Maandag:

Nog een laatste excursie onderweg naar het Savelsbos, een zeer smal dal met zo ontzettend veel daslook dat je wel met z'n allen op een omgevallen boom móet gaan zitten om boterhammen met pindakaas en daslook af te hap-pen en door te geven! We vonden er ook nog een bijzonder vreemd gevormde bosanemoon, echt een leuke genetische miskleun.

In de trein terug merkte iemand die ons passeerde tegen iemand anders op: "Dat je dat nog hebt, van die hippies!" en ik moet toegeven het zag er ook bijzonder uit, zo'n stelletje bemodderde, giechelende, veelal langharige, rare NJN-ers dat van PAKA komt!

Nou dat was zo'n beetje het kamp, het is een beetje een lang verhaal geworden, maar het was ook een erg gezellig kamp met een hoog NH-gehalte!

In memoriam Victor Westhoff

Begin dit jaar, op 12 maart, overleed Victor Westhoff. Voor velen van jullie zal dit een bekende naam zijn. Waarschijnlijk ken je hem wel van de 'Geïllustreerde Flora van Nederland', de 'Plantengemeenschappen van Nederland' of het, veel later uitgegeven, 'De plantengroei van de Waddeneilanden'. Deze boeken zijn bij velen van ons bekend en worden zelfs nog steeds gebruikt! Diverse ervan zijn te vinden in onze bibliotheek, niet zelden gaat het daarbij om een kado dat we van Victor zelf kregen. Regelmatig kwamen ook interessante overdrukken, die hij ons wilde laten lezen, in deze bibliotheek terecht.

Toch is het niet vanwege zijn boeken, dat Victor Westhoff zo'n belangrijk persoon geweest is voor de SJOC. Belangrijker is nog wel, dat hij mede-oprichter van onze werkgroep was! Dit was in 1937, de naam was toen nog Plantensociologische Werkgroep, maar al snel werd dit verbasterd tot SJOCgroep. Op dat moment waren er enorm veel mensen die zeer goed onderzoek deden aan de vegetatie van Nederland. Er was nog weinig bekend, maar onder leiding van mensen als Victor Westhoff is daar snel verandering in gekomen. Zo speelde de NJN dus ook een belangrijke rol in het onderzoek aan de plantengroei in ons land!

Nadat hij ouwe sok geworden was, bekleedde Victor tal van functies, onder meer bij Natuurmonumenten, de ANWB, de (toenmalige) Landbouwhogeschool in Wageningen en de Katholieke Universiteit in Nijmegen (als hoogleraar). Buiten al deze functies om was hij vooral allround-plantenkenner en een zeer gerespecteerd adviesgever op natuurbeschermingsgebied.

Leuk was, dat hij steeds betrokken bleef bij het wel en wee van de NJN en vooral ook van 'zijn' werkgroep. Naast het al eerder genoemde gestaag vullen van onze bibliotheek, zette hij zich ook in voor de verschillende (hoofd) bestuurders van de NJN. Ze konden altijd bij hem terecht voor raad en advies. Op het zomerkamp in Groesbeek, in 1999, leidde hij

nog een excursie voor ons. Een jaar eerder schreef hij zijn laatste artikel in Amoeba: Geboorte en eerste stappen van de SJOC. Met het overlijden van Victor is een bijzonder persoon voor onze werkgroep verloren gegaan. Toch is het wel fijn om te kunnen zeggen, dat de SJOC nog altijd bestaat, en dat we verder werken met zijn kennis, inzichten en boeken!

Gedicht van Victor Westhoff bij het 10-jarig bestaan van de Sjokgroep (1947):

"Het sjoccen is een vreemd bedrijf,
Je ligt maar op je luie lijf;
Je proeft wat gras en kauwt wat mos.
En fantaseert er dan op los.
De regen klettert op je broek, 't geeft niks, je schrijft,
De bagger dringt tot in je broek, maar toch, je blijft,
En nooit vergeet je meer die tijd vol sjoc en natigheid."

Belevenissen tijdens het pika te Eesveen

Laurens Sparrius

Jos Käfer

Sjoerd Steenbergen

Van 1 tot 4 juni was het pika in Eesveen, een dorpje ten noorden van Steenwijk. Tijdens het kamp werden zowel delen van Nationaal Park de Weerribben als van De Wieden en de Drentse bossen en heides bezocht (Nationaal Park Het Drents-Friese Wold). Eén excursie ontsnapte zelfs per auto naar verdere streken.

Weerribben (194/533)

Een 11-koppige excursie vertrok zaterdag naar de Weerribben. Omdat niemand het gebied echt goed kende besloten we maar naar het bezoekerscentrum te fietsen en daar informatie in te winnen. De fietsroute liep door de Weerribben, en onderweg kwamen we flink wat leuke stukjes tegen. We hadden het bezoekerscentrum dus niet nodig om leuke planten te vinden. Op de eerste plek waar we een korte stop maakten om te lunchen vonden we al soorten als Moeraswalstro (*Galium palustre*) en Moeraslathyrus (*Lathyrus palustris*). Vlak voor het bezoekerscentrum bereikten we een plek waar veel plantensoorten bij elkaar stonden. We zijn daar maar van de fiets gestapt om verder te lopen richting bezoekerscentrum (lopend zie je meer dan fietsend, en met de fiets kun je zo moeilijk van het pad af). Eén van de eerste leuke vondsten was de vleeseter Ronde Zonnedauw (*Drosera rotundifolia*). Dit geeft al aan dat de toplaag van het laagveen verzuurd was, want ronde zonnedauw is een soort van voedselarme, zure plekken en hoort dus meer in hoogveen dan in laagveen thuis. Andere soorten die op verzuring duiden waren Veenbes (*Oxycoccus palustris*, deze soort kleurde enkele vierkante meters veen roze) en Dophei (*Erica tetralix*). Veenpluis (*Eriophorum angustifolium*) en Moerasviooltje (*Viola palustris*) zijn minder sterke indicatoren voor zure grond. Dat de bodem plaatselijk voedselarm was konden we zien aan het voorkomen van Gewoon Reukgras (*Anthoxanthum odoratum*, ook wel

'Toffeegras' genoemd). Om een lang verhaal kort te maken volgt hier nog een opsomming van wat (on)opvallende soorten: Moeraswolfsmelk (*Euphorbia palustris*; rode lijst 3), de halfparasiet Grote Ratelaar (*Rhinanthus angustifolius*), Brede Orchis (*Dactylorhiza majalis*) en de vleestende waterplant Groot Blaasjeskruid (*Utricularia vulgaris*). Daarnaast waren er veel soorten zegge te vinden: Oeverzegge (*Carex riparia*), Moeraszegge (*C. acutiformis*), Zwarte Zegge (*C. nigra*), Blauwe Zegge (*C. panicea*), Sterzegge (*C. echinata*), Zompzegge (*C. curta*), Elzenzegge (*C. elongata*) en Hoge Cyperzegge (*C. pseudocyperus*).

Eenmaal bij het bezoekerscentrum aangekomen konden we opdrogen onder het genot van warme chocolademelk en appeltaart. Nadat dat achter de kiezen was en iedereen het bezoekerscentrum uit gejaagd was, ging de reis verder naar een trilveen. Dit was al een vrij oud trilveen, met een vrij hoge natuurbelevingswaarde maar weinig botanische kwaliteit. Wel vonden we daar nog Moerasvaren (*Thelypteris palustris*) en Kamvaren (*Dryopteris cristata*) naast elkaar.

Nu we zoveel plantensoorten gezien hadden ging de natuurbeleving een belangrijkere rol spelen: over en in slootjes springen en nog meer manieren om nat te worden op een regenachtige dag werden uitgeprobeerd.

De Wieden (203/528)

Op zondagmiddag vertrok een fietsexcursie van drie personen naar Giethoorn, om het meest noordelijke deel van De Wieden te bezoeken. Aangezien we slechts een fiets hadden en geen boot, was dit stuk één goede keuze. Ondanks het slechte weer hebben we de tijd genomen om goed rond te kijken. Dit leverde een aantal leuke soorten op. Op een drassig stuk langs een wat grotere watergang vonden we bijvoorbeeld Hoge Cyperzegge (*Carex pseudocyperus*), Moeraszegge (*C. acutiformis*), Oeverzegge (*C. riparia*), Melkeppe (*Peucedanum palustre*) en Waterscheerling

(*Cicuta virosa*). Vooral deze laatste soort draagt sterk bij aan de verlanding. De worstelstokken zijn namelijk zeer groot en bevatten luchtkamers, waardoor de plant de veenbodem letterlijk 'drijvende kan houden'. Op een stuk, dat eerst met moerasbos begroeid was, groeiden wat pionierplanten zoals Harig wilgenroosje (*Epilobium hirsutum*) en Vogelmuur (*Stellaria media*). Leuk was het om te zien, dat een varensort uit het moerasbos, de Brede stekelvaren (*Dryopteris dilatata*), hier nog groeide, terwijl de Kamvaren (*Dryopteris cristata*) zich al aandienende. Verder kwamen diverse wilgensoorten, te weten Schietwilg (*Salix alba*), Boswilg (*Salix caprea*) en Grauwe wilg (*Salix cinerea*), alweer te voorschijn.

Een stuk verderop stopten we nog even bij een sloot gevuld met kwelwater, wat te zien was aan het talrijke voorkomen van de Waterviolier (*Hottonia palustris*). De kwel zal hier veroorzaakt zijn door de zware watermassa van de omringende plassen, die het water in de ondergrond omhoog drukt. In deze sloot groeide ook nog veel Grote waterrepe (*Sium latifolium*). Op het weiland ernaast kwam vooral Blaatrekkende boterbloem (*Ranunculus sceleratus*) en Schijfkamille (*Matricaria discoidea*). Nog een niet-planten-verhaal: vele Zwarte sterns (*Chlidonias niger*) en Bruine kiekendieven (*Circus aeruginosus*) maakten deze 'veenexcursie' compleet!

De Woldberg bij Eesveen (203/535)

Vlakbij het kampterrein ligt het bosgebied De Woldberg. Hier maakten we een avondwandeling en er ging ook een excursie heen. Het bos is afwisselend naaldbos (Douglas en Grove dennen), rabbattenbos (Eikenbos met greppels) en brede beukenlanen. Ook lag er een heideveld in met oude struiken van Struikhei en het korstmos Rode heidelucifer (*Cladonia floerkeana*). In het bos liggen ook twee vennen. Eén ervan was mooi volgegroeid met Waterdrieblad en Veenpluis.

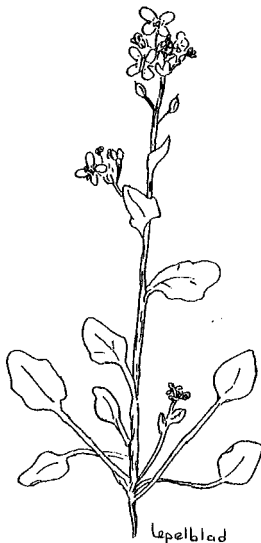
Borkener Paradies (280.0/527.3)

Om de regen te omzeilen besloot een excursie per auto te ontsnappen naar Duitsland. Doel was het Borkener Paradies, een rivierduinre-

vaat bij het dorpje Versen, net over de grens met Hoogeveen. Hier was in 1999 ook al eens een sjoc-excursie geweest. We geven hier meteen een routebeschrijving voor de volgende keer: rijd naar Versen en ga in het dorp de weg Zum Paradies in (bij de supermarkt). Wanneer je het dorp uitkomt, ga je rechtdoor tot je linksaf het gebied in kunt rijden. Bij de ingang ligt een moderne vistrap met een verval van bijna 2 meter en met inheemse blokken Buntsandstein. Dat het aangevoerde zand rondom niet zo inheems was, bleek uit enkele exemplaren van *Phacelia tanacetifolia* (Phacelia) die hier groeiden. Bij de echte ingang werden we in het Nederlands verwelkomd door een bord "Lieve Nederlanders...". Het rivierduin viel niet tegen, hoewel we wat meer bijzondere planten verwacht hadden. De meeste algemene boterbloem bleek Knolboterbloem te zijn, te herkennen aan de teruggeslagen kelkbladen. Ook was het iets kalkrijke zand een uitstekende plek voor Caryophyllaceae, zoals Eenjarige en Overblijvende Hardbloem, Kaal Breukkruid en Grasmuur. Op de ontkalkte plaatsen vonden we nog meer klein spul zoals de Kleine Leeuwenklauw. Ook ereprijssoorten deden het leuk met o.a. Akkerereprijs, Kleine ereprijs en Tijmereprijs. Tijdens het eten vonden we nog een paar dm2 IJslands Mos (*Cetraria islandica*), die Laurens hier in 1999 al had verzameld, maar nu van de oude plek was verdwenen. In Nederland gaat deze soort hard achteruit. Overigens is het Borkener Paradies een veelbezocht excursiepunt voor studenten, vanwege de karakteristieke oervorm van het Frans Vera-landschap, waarin grote grazers de natuur vormen. Bomen en struiken werken samen om de vraatzuchtige dieren te misleiden. Zo beginnen jonge bomen in een struweel van braam en meidoorn tot ze te groot zijn om niet meer opgegeten te raken.

Bargerveen (265.1/523.5)

Zondagmiddag maakten we op de terugweg een wandeling door het Bargerveen, een hoogveenrestant dat wat rommelig aandoet vanwege de vele turfige steilkanten, die voor het merendeel met het korstmos *Cladonia incrasata* (Turflucifer) begroeid waren. De hoogveenrestanten moesten we zoeken in vierkant uitgegraven 'bakken', waarin veel Veenpluis en wat Eenarig wollegras stond. Meer plezier beleefden we aan de grote zoogdieren: een vos. Ook lag er een dood Schoonebeeker schaaap langs het pad: zo een met grote horens en wit rastahaar, alleen nu zonder ogen en met een gezwollen buik. Hoewel een schrikbeeld voor jonge ouders en kleine meisjes is een dode grazer minstens zo waardevol als een grote grazer, omdat ze een thuis vormen voor zeldzame entomofauna en ze wetenschappers en natuurkenners een wild gevoel bezorgen. Waarom die commotie? Een NJN'er kijkt allang niet meer op van een lijk langs het pad!

Op de terugweg wilden we nog ergens een kop koffie scoren. We probeerden Hoogeveen, wat achteraf niet zo'n succes was. Het winkelhart van Hoogeveen bleek een dynamisch rivierdal met een meanderende beek en een ooibos van zilverlindes en sjieke lantaarnpalen. De beek eindigde in een verdwijnput waarvan de functie bij afdammen door een fraaie draaikolk werd overgenomen. Ver van de beek vonden we een kroeg waar op zondag alleen koffie en thee werd verkocht.

Boswachterij Smilde (218.1/544.6)

Ten noorden van Diever bezochten we maandag een heide- en vennengebied in boswachterij Smilde, langs de weg naar Zorgvlied. De heide was voor een flink deel geplagd en plaatselijk stonden pioniers zoals Knolrus (*Juncus bulbosus*), Pilzegge (*Carex pilulifera*) en Heidespurrie (*Spergula morisonii*). Verder konden we drie heidesoorten naast elkaar zien staan, soms binnen een vierkante meter: Struikhei (*Calluna vulgaris*), Dophei (*Erica tetralix*) en Kraaihei (*Empetrum nigrum*). Kraaihei staart in dit gebied ook in het naaldbos en langs venoevers, wat erg noordelijk aan doet..

Aekingerzand (215.9/549.5)

Laurens bezocht op de laatste dag nog het Aekingerzand, het enige Friese stuifzandgebied, dat grenst aan de Berkenheuvel bij Diever. Het Aekingerzand is de laatste tijd flink op de schop geweest. Het bestaande stuifzand is flink uitgebreid door het kappen van bos en de oevers van het grote ven Aekingermeer zijn afgeplagd. Langs het ven groeide onder meer Ronde en Kleine zonnedaauw (*Drosera intermedia* en *D. rotundifolia*) en Moeraswolfsklauw (*Lycopodiella inundatum*). Net als de heiden bij Diever is Kraaiheide ook hier de meest algemene dwergstruik. De duizenden dennestobben die nog wel een jaar of tien zichtbaar zullen zijn, waren mooi met korstmossen begroeid. Hier werd nog het zeer zeldzame Geel boerenkoolmos (*Cetraria pinastri*) gevonden.